

MUTUALISMO E COOPERATIVISMO AGRARIO DE PRODUCCIÓN EN GALICIA*

Mario ORXALES PITA
Consellería de Agricultura

Examínanse as dificultades que plantexa unha reforma da estrutura minifundista da nosa agricultura a través do cooperativismo -unhas pautas culturais establecidas nunha agricultura familiar tradicional de supervivencia; un mercado con apenas 25 anos de existencia; unha explotación minifundista sen capacidade de acugulación; unhas relacións familiares que inmovilizan a xestión-, e que se ten que ver, ademais, a) cunha concepción do cooperativismo coma suma aritmética de intereses antes ca coma unha superación cualitativa, empresarial, da pequena produción campesiña; b) enfronta, polo seu nacemento serodio, un capitalismo monopolista que deixa pouca cancha ó cooperativismo agrario. Contrástase co mutualismo propio da agricultura familiar de subsistencia, onde non ven ó caso o cooperativismo, pero sí un mutualismo non extrapolable a outros sistemas económicos, a pesar de algúns intentos de idealizar e transcende-las pautas de comportamento tradicional -como serían algúns puntos de vista sobre a pervivencia dos montes en man común-. A ausencia histórica de recoñecemento xurídico-administrativo dos asentamentos operativos -aldea, parroquia- impediu no seu tempo face-los montes comunais de propiedade pública e aproveitamento vicinal, que tería permitido unha propiedade pública dos montes moi considerable en Galicia.

Faltannos datos para analizar con rigor o fenómeno do cooperativismo en Galicia, sobre todo do cooperativismo de produción agraria.

Sabemos que ata hai pouco tempo a pequena agricultura galega estaba orientada ó autoconsumo, ó mantemento do grupo familiar; o que o propio campesiño calificaba como “traballar na vida”. O mercado agrario nutríase tan só dos pequenos excedentes da facenda e de bens que o labrador detraía daqueles que lle eran necesarios para o sostén da familia e que, transformados en cartos, apenas cubrían as obrigacións diñeirarias que atenazaban a explotación. Neste senso, a agricultura familiar galega, máis que unha agricultura de autosuficiencia, foi sempre unha agricultura de supervivencia, unha agricultura de miseria e de fame.

Unha agricultura ancorada na economía de subsistencia familiar é unha agricultura estática, inmovilista, impermeable á innovación técnica, se ben é capaz de soportar calquera crise económica que proveña do exterior. Sorprende comproba-la permanencia de técnicas e medios de produción creados hai centos e milleiros de

* Recibida o 13 de Abril de 1991

anos, que conservaban a súa vixencia práctica ata hai pouco tempo na explotación familiar galega. Non só o carro do país e os apeiros de labranza, senón formas de preparación dos alimentos, coma son a empanada (un modo de aforrar útiles de coziña) e a filloa, a forma máis antiga que o home coñece de face-lo pan: quantando unha pedra.

Pois ben, falar de cooperativismo económico nunha agricultura de autoabastecemento non ten ningún senso, porque ningún produtor se asocia a outro para compartirla comida. Podería unirse para mercalos bens de fóra que necesita a súa explotación, pero isto ocasionalmente porque as cooperativas de consumo só poden producirse dentro dunha economía monetaria, ben sexa esta incipiente ou desenvolvida. O que sí se asocia é para traballar, para auxiliarse nos labores do campo, para cubrir as necesidades de man de obra que a pequena economía campesiña demanda.

E así existe unha gran e longa tradición de mutualismo agrario nas aldeas galegas, mutualismo que respondía ás esixencias dun modo de produción e que non é extrapolable a outros sistemas económicos. Moitas veces escoitei dicir, pola razón anterior, que o campesiño galego é moi cooperativista, como se isto fose unha característica xenética do noso produtor. Esta opinión é compartida a miúdo por persoas ou grupos que idealizan e transcenden pautas de comportamento tradicionais do noso campesiñado, sen decatarse que a mesma reflexa unha concepción populista da realidade e non soporta a máis elemental das críticas. O grave é que estas opinións moitas veces tradúcense en posicións políticas e se materializan en leis e proxectos de serria transcendencia económica e social.

O exemplo máis claro é o tratamento lexislativo que se lle está a dar ós chamados montes veciñais en man común. Calquera que coñeza as formas xurídicas en que se plasmaron en Europa as relacións económicas da pequena economía campesiña antes da xeralización da agricultura de mercado saberá que institucións semellantes á nosa propiedade en man común dos montes existiron en toda Europa e que, agás nalgunha rexión e en Galicia, desapareceron antes deste século por non responder ós imperativos do desenvolvemento económico da agricultura. Coma consecuencia a propiedade privada de tales montes foi repartida entre os comuneiros ou transformouse en ben público comunal. En Galicia mantívose ata mediados deste século conservando a súa virtualidade económica pola vixencia da economía pechada da explotación agraria, dito doutro xeito, polo atraso económico.

Deixando a un lado a expoliación que supuxo a apropiación polo Estado dos montes veciñais galegos para a súa masiva repoboación forestal -o que violentou e desfixo en boa parte as bases da economía campesiña-, é certo que calquera evolución positiva da agricultura galega chocaría frontalmente coa utilización en man común dos montes e, polo tanto, cuestionaría a realidade práctica da institución xurídica que os amparase como tales. Esta forma xurídica era un medio de controlar relacións económicas e sociais que se producían dentro dun determinado sistema económico; desaparecido este sistema, aquela perde a súa razón de ser.

Con isto non quero dicir que non sexa desexable buscar fórmulas de utilización

colectiva das terras de montes que impidan a fragmentación da propiedade e a súa irracional explotación. Se en Galicia, e no seu tempo, a parroquia rural e maila aldea tivesen personalidade xurídico-administrativa, con seguridade os montes dos que falamos deixarían de ser montes en man común para transformarse en simples montes veciñais, isto é, en montes parroquiais ou de lugar, de propiedade pública e de aproveitamento veciñal, o que facilitaría o tratamento xurídico e a tutela pública necesarios para evita-lo abandono que padecen actualmente. E Galicia contaría cun volume de propiedade pública superior incluso á media existente no resto dos países europeos (un 17%), e non os poucos milleiros de hectáreas que posúe hoxe.

Volvendo ó tema do cooperativismo agrario, este, na súa concepción moderna, é un fenómeno conxénito da economía de mercado (deixemos a un lado o colectivismo de produción). O campesiño únese formalmente para comprar ou vender mercaderías non, repito, para desprenderse dos pequenos excendentes da súa facenda, razón pola que en Galicia o cooperativismo é un fenómeno serodio coma a agricultura de mercado que non leva máis de vintecinco anos implantada e xeralizada no país; un tempo moi curto para xerar actitudes empresariais definidas e unha mentalidade superadora das pautas culturais do pasado. Ocorre así que o labrador concibe o cooperativismo coma un modo de asegura-la venda dos seus produtos, non coma unha forma de xerar maiores marxes comerciais ou valores engadidos á produción. Interésalle fundamentalmente que a cooperativa lle pague os seus produtos ó maior prezo posible, e preocúpalle pouco que aquela, como empresa transformadora, conte cunha marxe de beneficios folgada para poder competir no mercado ou acomete-la súa expansión económica. Nesa cooperativa non se produce unha superación cualitativa, empresarial, da pequena produción campesiña; a sociedade é só o resultado da suma aritmética dos intereses individuais dos produtores directos.

Por suposto que isto ocorreu en tódalas sociedades que pasaron dunha agricultura pechada a outra de mercado. Máis é diferente que o cooperativismo naza cando o mercado é incipiente, cando o capitalismo está na súa fase recorrente, ou este se atope en pleno desenvolvemento, cando acada cotas monopolistas. Neste caso as cooperativas teñen que enfrontarse, coma acontece en Galicia, con grandes empresas transnacionais e, polo tanto, o seu porvir é moito máis cuestionable có de aquelas outras, por exemplo as cooperativas leiteiras europeas que xorden na Idade Media, que son elas mesmas as que crean o seu propio sector de mercado.

Mais non é soamente o atraso cultural e as condicións de mercado as causas da inestabilidade e o fracaso de moitas cooperativas galegas. Éo tamén o pequeno tamaño das explotacións agrarias do noso país que, a pesar da especialización que experimentou a súa produción, non permite unha acumulación de excendentes de capital que poidan ser detraídos da facenda para seren investidos na transformación e comercialización dos produtos. O minifundio coa dispersión parcelaria, segue a ser uns dos maiores atrancos para a evolución da agricultura galega. Pero así coma o primeiro ten unha solución tecnicamente sinxela coa concentración parcelaria, para resolve-lo segundo cómpre que se dean unhas condicións e que se tomen unhas medidas só posibles nun estadio de desenvolvemento económico e social elevado.

Foi para acomete-lo problema do minifundio cando, a partir dos anos sesenta, a Administración do Estado promoveu e incentivou a creación de Grupos e Cooperativas de produción en común de terras e gando, a través das cales os campesiños podían integrar nunha soa unidade productiva as súas agriculturas familiares, creando como resultado unha explotación viable en termos económicos, isto é, capaz de afrontar-la innovación tecnolóxica e a organización empresarial que imponía a crecente competitividade.

Esta iniciativa non tivo éxito en Galicia porque nesta non se daban as condicións obxectivas necesarias para o seu arraigo. A agricultura galega non só era minifundista senon que, como dixen, estaba experimentando a súa incorporación a unha economía de mercado. O campesiñado non se planteaba as vantaxas dunha integración horizontal da agricultura, da creación de unidades de produción de maior tamaño e capacidade competitiva, senón a transformación paseniña das súas facendas en explotacións agrarias especializadas; o que lle supuña un enorme custo económico e un non menor esforzo de adaptación social. Para a nova agricultura non lle servían nin os útiles de traballo, nin os establecementos, nin tan siquiera o gando que formaba o seu patrimonio. E para máis, tiña que adquirir unha formación da que carecía e atura-las críticas dos familiares apegados á tradición.

Unicamente cando a explotación agraria familiar chega ó seu teito de desenvolvemento económico e as contradicións no seu seo fanse apremantes, o titular pode chegar a aceptar plenamente o se unir a outros labradores para a produción en común. Mentras isto non suceda o campesiño manterá ata o límite das súas posibilidades a facenda familiar. A experiencia dinos que cando se violentou este comportamento, cando por mor da incentivación económica e a persuasión de axentes externos, se formaron grupos comunitarios de produción sobre a a base de explotacións familiares de carácter tradicional, o resultado foi totalmente negativo; ó pouco tempo a asociación desfixose e cada campesiño retomou a súa facenda e a reconverteu nunha nova explotación agraria, especializada cara ó mercado e tecnificada.

A esta fórmula, a miúdo, acolléronse propietarios absentistas e agricultores de idade avanzada que carecían de descendentes que os relevaran na explotación; aquí temos unha das contradicións da agricultura familiar a que antes me refería. En ámbolos dous casos, a cooperativa tiña soamente un carácter formal, e non un contido real, ó non basearse no traballos en común dos asociados, circunstancia que, a longo prazo, crearíalle ó grupo novas e máis graves contradicións. Mellor fora elixir outra modalidade xurídica, de sociedade civil ou mercantil, que regulase con claridade os distintos intereses en xogo, e non a forma cooperativa, de marcado significado social.

A propiedade agraria familiar non ten a mesma consideración na economía de subsistencia que na de mercado, o que lle vai engadir un novo problema ó pequeno campesiño. Como se sabe, a propiedade que serve de base á agricultura familiar galega normalmente non pertence tan só ó titular da explotación senón a varios familiares que, na agricultura de autoconsumo, deixanlla traballar en precario por consi-

derar que constitúe o sostén da súa familia e que o seu aproveitamento non xera excedentes económicos.

Mais non sucede o mesmo cando a agricultura se orienta ó mercado e a produción, transformada en mercadería, convértese en diñeiro. O familiar ausente, propietario de bens da explotación, presupón que existe un beneficio superior ós ingresos necesario para a supervivencia do grupo, isto é, que se produce unha acumulación de capital, a parte do cal cre ter dereito. Non comprende que o devandito capital tén que se reinvestir na propia explotación -en maquinaria e instalacións- por esixencias da mesma empresa; que non é un resultado de beneficios, senón unha suma de ingresos que consumirá a produción. Como consecuencia, quérese mante-la propiedade familiar que posúe, terá que aboar unha renda, facer partícipe da explotación ou comprárlle-las terras ó parente, sendo esto último o máis frecuente. Significa que -se calculamos que un tercio da terra non pertence ó titular- cada tres xeracións, cada cen anos, toda a propiedade agraria do país cambia de man. Dito doutro xeito, nese prazo a familia campesiña ten que mercar outra volta toda a terra que forma a base da súa facenda. E que non pense este último agricultor en aportar a súa explotación a un grupo comunitario; os propietarios ausentes pedirían ser partícipes, na cota equivalente ó valor da súa propiedade, na asociación que se formase ou negaríanse a integrar na mesma as súas terras, todo isto en detrimento da economía do produtor directo.

Con isto remato, pois considero que co dito xa quedaron abondo explicadas as dificultades con que nos atopamos ó formularmos unha reforma da estrutura minifundista da nosa agricultura a través do cooperativismo de produción.

SUMMARY Here we examine the difficulties entailed in reforming the small property structure of our agriculture by means of co-operativism -the cultural patterns established in a traditional family agriculture of subsistence; a market that is hardly 25 years old; small-scale farming incapable of meeting needs, family relations that immobilize the management, whether having to do with *a*) conceiving of co-operativism as an arithmetic sum of interests instead of as a business venture with qualitative improvement on the small-scale farming techniques; *b*) confronting, due to its late start, a monopolistic capitalism which does not allow easy access for co-operative farming. Contrasted with the very mutualism of subsistence-level family farming, cooperativism is considered inappropriate, although proving to be a mutualism non-extraploatable to other economic systems in spite of attempts made to idealize and transcend the traditional patterns of behavior -as would be some points of view on keeping the pastures as community property. The historical absence of legal-administrative recognition of organisms operating on a parochial or village level has impeded the conversion of communal pastures into public property to the benefit of the whole vicinity, which would have allowed for considerable public property of the forestland and hills in Galicia.

